

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Райна Димитрова Гаврилова

катедра История и теория на културата, Философски факултет, Софийски университет «Св. Климент Охридски»

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен *'доктор'* в област на висше образование *Социални, стопански и правни науки* професионално направление ... *3.1. Социология, антропология и науки за културата.* докторска програма *Културология (Културни инициативи и публични политики)*

Автор: *Мариана Николаева Проданова*

Тема: *„Скритият ресурс. Културните инициативи и публичните политики като фактор за местно и регионално развитие”*

Научен ръководител: *проф. Иван Кабаков, катедра История и теория на културата, Философски факултет, Софийски университет «Св. Климент Охридски»*

Общо описание на представените материали

Със заповед на Ректора на Софийския университет № ВО 38-55 от 17.01.2020 г. съм определена за рецензент и председател на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема *„Скритият ресурс. Културните инициативи и публичните политики като фактор за местно и регионално развитие”* за придобиване на образователната и научна степен ‘доктор’ в област на висше образование *Социални, стопански и правни науки* с автор *Мариана Николаева Проданова*, докторантка в редовна форма на обучение към катедра История и теория на културата на Софийски университет „Св. Климент Охридски“.

Представените от Мариана Проданова материали са в съответствие със Закона за развитие на академичния състав (старият закон).

Кратки биографични данни за докторанта

Мариана Проданова, редовен докторант в катедра История и теория на културата, в която преподавам, е завършила Българска филология в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (1989 г.) и е придобила допълнителна образователна степен „магистър“

по Арт мениджмънт и управление на културни институции в Нов български университет (2012 г.). След завършване на висшето си образование е работила като консултант на свободна практика и като преподавател по английски език. От 2006 г. и до днес е директор на Регионалния ресурсен център за култура „ФабриКата“. В продължение на повече от десет години е работила по различни изследователски и творчески проекти в областта на културата.

Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Ниската ефективност на традиционните развойни стратегии и политики, особено по отношение на „меките“, човешки аспекти на развитие стават все по-очевидни в последните години. Нещо повече, тяхната неспособност да влияят на горните три стъпала от пирамидата на човешките потребности (принадлежност, себеутвърждаване и възможност за индивидуална реализация) ерозира цялата обществена система, включително доверието към базови социални и политически институции. В тази ситуация, нарастването на интереса към културата и културните инициативи, е разбираемо, а темата на изследването – изключително актуална. Предложеният за рецензиране дисертационен труд се насочва към анализ на връзката между културните инициативи и стратегическата цел за осезаемо повишаване на качеството на живота на общностите – една от най-тревожните горещи теми в контекста на агресивния популизъм, който израства от дълбоките неудовлетворения на гражданите. Политическите анализи около културните политики изобилстват, но изборът на Мария Проданова изследователски ракурс – или предмет на работата – е оригинален и дава възможност за интересни наблюдения. Тя си поставя за задача да съпостави идейната и нормативна рамка, както на ниво европейски политики, така и българските версии, с конкретни инициативи, предприети от публични и частни субекти и техният потенциал да мобилизират общностите (с. 6). Този подход позволява да се идентифицират както успехите, така и дефицитите, чието запълване би могло да тласне напред мисленето за адекватни културни политики. Мария Проданова със самото заглавие задава важната теза, че културните инициативи са неизползван, или както тя го нарича, „скрит“ ресурс за местно и регионално развитие. Описаните в пет точки изследователски задачи (с. 8) коректно задава етапите на изследването, развити в текста. Може би една шеста задача – синтез на предшестващия анализ в подкрепа или противоречие на началната хипотеза (впрочем осъществена в изложението) би могла да допълни логическата линия, най-малкото стилистично.

Познаване на проблема

Както изложението, така и приложеният списък на използваната литература (116 заглавия на изследвания, статии и монографии, 42 политически документа и нормативни актове и 32 електронни източника) показват отличната запознатост на Мариана Проданова с материята, с която работи. Тя се ориентира и представя полезен дори за незапознат читател преглед на еволюцията на мисленето на институциите. Едновременно с това, Мариана демонстрира добро познаване на дебатите около културните политики и инициативи, както в България, така и в Европа. На трето място, тя мобилизира собствения си опит на културен мениджър и най-вече на ръководител на културна организация и на участник в подготовката на кандидатурата на Велико Търново за конкурса „Европейска столица на културата“ (ЕСК) през 2019 година.

Методика на изследването

Намирам самия избор на „случай“ за изследване – неуспелите инициативи – за интересен, адекватен и до голяма степен новаторски подход, *postmortem* анализите, за съжаление, не са особено популярни в България. За осмислянето на разнородния материал, който съставлява обекта на изследването, публичните политики и културните инициативи, Мариана възприема два основни изследователски метода: документалното проучване и включеното наблюдение (с.6). Централната изследователска хипотеза („потенциалът се превръща в ресурс само ако инициативата/вите са припознати от общността“ (с.7), както и производните хипотези са формулирани ясно в Увода. Документалното проучване е извършено коректно; изборът на случаи е защитен убедително (с.9). В Увода са представени и дефинирани основните понятия, с които работи дисертацията.

Характеристика и оценка на дисертационния труд

Първа глава, озаглавена *Културата в Европейския съюз* последователно представя философията (принципите), приоритетите и политиките на общността в тяхната еволюция от идеята за запазване на културното разнообразие през общото усилие за съхраняване на културното наследство до мобилизирането на културните инициативи за постигане на социална кохезия и устойчиво развитие. От текста на основни документи са извадени и коментирани текстове, които добре илюстрират тези процеси. Навременно и важно е представянето на текущите дебати за мястото на културата в политиката на ЕС в светлината на глобалните кризи и конфликти в света и Европа. Мария Проданова представя инициативата „Европейска столица на културата“ в общите европейски политики, а анализът на съществуващата литература показва, че в двойката единство-многообразие, идеята за

общоевропейска идентичност (единството) на практика отсъства в конкретните издания на инициативата. Важно наблюдение на авторката е, че това измерение „има потенциал“ и следва да стане по-видима част на обществените дебати (с.32), особено като се има предвид, че „те имат и не леката задача да свържат националното с наднационалното равнище на културните политики в Европейския съюз“ (с. 35-6). Тя приема важната констатация (Кабаков) и вход към темата, че „често инициативи, предприети от граждански организации, носят характеристики на модел на политики за култура, като променят профила на „политическата субектност“ и я активизират за политически действия, допълвайки действащите политически институции или „произвеждайки алтернатива на тяхната неефективност“. Намирам за приносен анализа на децентрализацията на културата и гражданското участие в България, в контекста на възприетите от ЕС принципи и политики: както на успешните опити (малко), така и на съществуващите проблеми.

Втората глава, *Бъдещето на Европа и пътят напред*, е посветена на най-новите дебати в стратегическото планиране на ЕС в контекста на „съживяване на национализма и засилващата се националистическа реторика“ (с. 57). Коментирана е иновативността като акцент на европейските програми, който може да се превърне в по-ефективен инструмент през настоящия и следващ период на планиране (съдейки по досегашния опит, включително и в България). Откроена е ролята на „регионите“ в новите формули: дефиницията, значението им в политиката за планиране и особеностите на българския опит. В дискусиата за възможността за регионална културна политика би било полезно да се открие по-ясно връзката ѝ както с националната, така и с местната културни политики и границите между културни инструменти и културни идентичности (проблематизирано на ниво ЕС, по-горе в текста). Авторката имплицитно и експлицитно приема тезата, че градовете (а не регионите) са онези места на създаване и реализиране на целите на европейската политика; приветствам и използването на концепцията на Ричард Флорида за навлизане в дискусиата за местните политики. Представянето на теоретичните аспекти и реалните инструменти, включително финансови, за включване на общностите ми се струва особено важно и добре направено. Подточката е озаглавена *Местните общности като фактор за развитие на градовете и регионите*, но изложението не се спира на тази връзка по отношение на регионите, което ме връща към по-горе направената бележка за проблематичността на регионалния подход (удобен за планиране, неефективен като резултати), която ясно се вижда от изложението и не виждам причина това наблюдение да бъде формулирано по-твърдо.

Основният акцент и принос на дисертацията е в Трета глава, *Културни инициативи и публични политики*, развита на 188 страници. Докторантката започва със сериозната

констатация, че „политиките на участие присъстват единствено в дневния ред на гражданското общество“ (с. 104) и с детайлно представяне на концепцията си за култура като дефиниция и като реалност. След това тя пристъпва към представяне на конкретни инициативи в областта на културата (минали, настоящи и бъдещи) първо на ниво ЕС, а след това и на национално ниво. Текстът представя инициативите и прави стегнат анализ на техните (не-)успехи в България и този пълен обзор е един от приносите на работата. Тук е въведен и първия случай, изследван чрез през „включено наблюдение“ – Регионалният център Фабриката Габрово. Вътрешното познаване на работата на центъра е позволило да се направят редица важни наблюдения, които дават насоки за развитие на културните инициативи като инструмент. Детайлното навлизане в специфични проекти (например тези, свързани с традиционните занаяти) разкрива възможностите за свързване на инициативите с културната среда и културните политики.

Вторият дълбочинно представен случай е кандидатстването за „Европейска столица на културата“. Изложението започва със сериозен преглед на успехите и предимствата, както и на критиките към инициативата в международен контекст, които полагат добра основа за анализ на българските опити. Представена е с кратък коментар натрупаната изследователска традиция, доколкото ми е известно за първи път в българската научна традиция. Собственият интерес на докторантката е насочен към положителните ефекти от неуспешните кандидатури в посока самоорганизиране на местните общности и „конструиране на нови политики за развитие“ (с. 185). В тази връзка тя формулира и хипотезата си, че неуспехът на инициативата може да се окаже не по-малко значим за културното развитие на градовете „чрез представяне на конкретни модели на промяна“ (с. 186). Отделна подточка на главата е посветена на тези възможни модели. Анализът е сравнителен и следи два аспекта – подготовката на инициативите (проследена по пет критерия) и интегрирането на изводите и оценките. Финалният раздел представя идентифицираните изводи, проблемни области и възможни мерки. Всеки един от тези три аспекта е формулиран ясно, конкретно и аргументирано и намирам тази част за особено ценна и приносна.

Заклучението не повтаря вече казаното в главите, а предлага синтетично представена положителна оценка на въздействието на културните инициативи върху общностите, гражданското участие и развитието. Оценката е продължена с формулирането на препоръки, които в сбития си вид звучат познато, но това, което им предава истинска практическа стойност са наблюденията и изводите, направени в хода на работата.

Към дисертацията е приложен Списък на литературата.

Авторефератът коректно отразява съдържанието на дисертационния труд и присъстват всички необходими атрибути – формулировка на целта, задачите, предмета, обекта и хипотезите на изследването; кратко представяне на главите и посочване на приносите, които Мариана вижда.

Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Част от приносите на дисертационния труд бяха посочени по-горе. Към тях бих добавила, че това е първото известно ми многостранно изследване на културните инициативи като фактор и инструмент за развитие както в сферата на културата, така и на социалния живот, икономиката и европейското бъдеще като цяло. На второ място, следва да се открие дълбочинното изследване на две конкретни инициативи в контекста както на приоритетите и програмите на ЕС, така и на особеностите на публичните политики и реалности в България. На трето място, авторските изводи и препоръките, обобщени в заключението и четени на фона на събрания и коментирания материал са добра основа за стратегическо планиране на национално и местно ниво през третото десетилетие на 21 век.

Преценка на публикациите по дисертационния труд

В автореферата са посочени три публикации по темата на дисертационния труд, две от които на чужд език.

Критични забележки и препоръки

Основната ми критична забележка е свързана с нуждата от по-сериозен коментар на собствената изследователска позиция на авторката в анализа на използваните случаи, доколкото тя самата е имала рационален и емоционален интерес в успеха им. Добър пример е частта, посветена на регионалния център Фабриката. Прави впечатление, от една страна, че докторантката дава информация, набрана от собственото ѝ участие, без да даде нито един външен, обективен източник, дори и когато цитира мнения на бенефициенти. Тяхното мнение е цитирано неколкократно, но не е ясно откъде е тази информация. Липсата на дистанция между изследвателя и предмета на изследването поражда съмнения за обективността на изводите. Така например, единствената критична нотка за работата на Фабриката е липсата на внимание от страна на местните и национални институции, която пък се дължи на липсата на публични политики. Една по-подробна критична авторрефлексия и както и използването на един друг превод на понятието „включено наблюдение“ – „участващо наблюдение“ би помогнал да се отстранят тези съмнения.

Отделените в Трета глава почти три страници на критика на липсата на културна политика в България в подточката, посветена на „Европейска столица на културата”

изглеждат попаднали не на мястото си, леко нарушават изложението и като че ли логически принадлежат на дискусията във Втора глава.

Заглавието на Втора глава, *Бъдещето на Европа и пътят напред*, звучи като клише и чисто стилистично е в дисонанс с рационално и конкретно формулираните заглавия на другите две глави.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд представлява оригинален принос в науката и отговаря на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България и Правилника на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ за придобиване на научната и образователна степен „доктор“.

Мариана Проданова доказва, че притежава теоретичната подготовка и изследователските умения за самостоятелна научно-изследователска работа. Работата е оригинална, използваните източници и изследвания са цитирани коректно. Поради гореизложеното, убедено давам своята положителна оценка и предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен ‘доктор’ на Мариана Николаева Проданова в област на висше образование Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма Културология“ (Културни инициативи и публични политики).

19 март 2020 г.

Рецензент:

проф. д-р Райна Гаврилова